

ДАнные ОБ АВТОРЕ

Панченко Татьяна Сергеевна, аспирант кафедры документоведения
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
ул. Космонавтов, 51, г. Переяслав-Хмельницький, Киевская обл., Украина
08403
e-mail: tatianapanchenko@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Panchenko Tatiana Sergiyivna, Post-graduate Student of Document Science
Department
SHEE «Pereyaslav-Khmenytskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical
University»
Ukraine, Kyiv region, Pereyaslav-Khmelnytskyi, Kosmonavtiv Street 51,
08403
e-mail: tatianapanchenko@ukr.net

УДК 81'38

**ТЕРМІНОЛОГІЧНА ПОЛІСЕМІЯ У ПЕРЕКЛАДІ
НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Шлапак І. М.

Стаття присвячена проблемам термінологічної полісемії в науково-технічних текстах. Розвиток науки і техніки викликає необхідність у диференційованій спеціальній термінології для закріплення нових понять. Розуміння нової термінології та уміння передати її українською мовою в умовах сучасних євроінтеграційних процесів інтенсифікує значення перекладу. Цим обумовлена актуальність запропонованого дослідження.

Термін розуміється як смислова одиниця, за якою закріплено певне технічне поняття, котре, у свою чергу, може змінити своє значення (зміст) у залежності від науково-технічної галузі. Розширення семантики уже існуючого слова в сторону його нового термінологічного значення пов'язано із явищем полісемії.

Наведені у статті приклади свідчать, що терміни не збігаються за значенням у різних галузях науки і техніки. Акцентується увага на труднощах перекладу полісемічних термінів. Найбільш складними у

перекладі є: 1) різні значення термінів у межах однієї спеціальності; 2) у технічній літературі загальноживані слова можуть отримати специфічне термінологічне значення; 3) переклад науково-технічна дефініція із групи слів (фразеологічні зрощення) та багатозначних термінологіко-фразеологічних зворотів; 4) буквальный переклад.

Отже, проблеми термінологічної полісемії при перекладі науково-технічної літератури належить до найбільш складних і найменш досліджених. У контексті сучасних науково-технічних і економічних процесів ця проблема набуває особливої актуальності й вимагає подальшого розроблення.

Ключові слова: термін, технічна література, переклад, полісемія, нові поняття.

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ПОЛИСЕМИЯ В ПЕРЕВОДЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Шлапак И.М.

Статья посвящена проблемам терминологической полисемии в научно-технических текстах. Развитие науки и техники вызывает необходимость в дифференцированной специальной терминологии для закрепления новых понятий. Понимание новейшей терминологии, умение передать её на украинском языке в условиях современных евроинтеграционных процессов интенсифицирует значение перевода. Этим фактом обусловлена актуальность предложенного исследования.

Термин понимается как смысловая единица, за которой закреплено определённое техническое понятие. Это понятие, в свою очередь, может изменяться в зависимости от его употребления в определённой научно-технической отрасли. Расширение семантики уже существующего слова в сторону его терминологического значения связано с явлением полисемии.

Приведённые в статье примеры свидетельствуют, что термины не совпадают по значению в разных областях науки и техники. Акцентируется внимание на трудностях перевода полисемичных терминов. Наиболее сложным в переводе является: 1) разное значение терминов в пределах одной специальности; 2) в технической литературе общеупотребительные слова могут приобретать специфическое терминологическое значение; 3) перевод научно-технической дефиниции, состоящей из группы слов (фразеологические сращения); 4) буквальный перевод.

Таким образом, проблемы терминологической полисемии при переводе научно-технической литературы принадлежат к числу наиболее сложных и наименее изученных. В контексте современных

научно-технических и экономических процессов эта проблема приобретает особую актуальность и требует дальнейшей разработки.

Ключевые слова: термин, техническая литература, перевод, полисемия, новые понятия.

TERMS POLYSEMY IN TRANSLATION OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL LITERATURE

Shlapak I. M.

The article is devoted to the problems of terminological polysemy in scientific and technical texts. The development of science and technology calls for special terminology to consolidate new concepts. Understanding new terminology and the ability to convey it to the Ukrainian language in today's euro-integration process intensifies the value of translation. This fact caused the relevance of the proposed research.

The term refers to a semantic unit with a certain fixed technical concept, which can change its meaning (content). This concept, in its turn can vary depending on its use in a particular scientific and technological area. Extending an existing word semantics aside its new terminological significance is associated with the phenomenon of polysemy.

The given in the article examples show that the terms are not identical in meaning in different fields of science and technology. The attention is focused on the difficulties in polysemous terms' translation. The most difficult are: 1) different meanings of the term within one area; 2) in the technical literature common words may obtain specific terminological meaning; 3) translation of scientific and technical definition of a word (phraseological unit) and multi-terminological idiomatic phrases; 4) literal translation.

So terminological polysemy problem in the translation of scientific and technical literature is among the most complex and least developed in the context of modern scientific, technical and economic processes, this problem becomes significant and requires further development.

Keywords: term, technical literature, translation, polysemy, new concepts.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної науки і техніки викликає необхідність у диференційованій і багатообразній спеціальній технічній термінології, адже мова широко використовує слова для закріплення нових понять. При перекладі науково-технічних текстів необхідне чітке розуміння нової термінології та уміння передати її українською мовою.

Розуміння нової термінології та уміння передати її українською мовою в умовах сучасних євроінтеграційних процесів інтенсифікує значення перекладу. Цим обумовлена **актуальність** запропонованого дослідження.

Як відомо, у лексичному складі мові розрізняють два семантичні типи слів: загальноживані і терміни, які знаходяться у постійній взаємодії. Наукові терміни органічно пов'язані із всім словниковим складом мови. Отже, смислова природа термінів зрозуміла лише у зв'язку із загальноживаною лексикою мови. У результаті розширення меж людських знань, зростає і потреба у нових визначеннях при засвоєнні різних галузей науки – відповідно розширюється й словниковий склад.

Виклад основного матеріалу. Будь-який термін необхідно розуміти не тільки як окрему семантичну одиницю, яка знаходиться поза будь якого зв'язку із оточуючими її словами, а як слово, за яким закріплено певне технічне поняття і яке може змінити своє значення (зміст) в залежності від тієї галузі, де цей термін використовується. Саме такий підхід, на наш погляд, має бути основним принципом перекладу. Необхідно пам'ятати, що терміни приходять із загальноживаної лексики, яка продовжує функціонувати у мові одночасно із термінами.

Приклади розширення значень уже існуючого слова свідчать, що зміна слова в сторону його нового термінологічного значення пов'язана із характерним для англійської мови явищем полісемії. З цим фактом доводиться постійно рахуватися і в технічних текстах [2]. Проте полісемія технічних термінів особливого характеру. Наприклад, відоме всім слово *pipe* спочатку означало простий музичний інструмент. Це значення слова зберігається і тепер. Однак, у результаті «термінологічного» розвитку мови, *pipe* стало використовуватися у відношенні до інших предметів, схожих за формою, до полих циліндрів. У «технічній» мові – це будь-яка труба або трубопровід. Слово *pocket* («карман») у «технічному» значенні розширюється до значення «сховище», «гніздо», «залежи родосховища» тощо.

Цей приклад свідчить, що даний термін не збігається за значенням у різних галузях техніки, але відтінки цього значення близькі до основного.

Термінологічна полісемічність зустрічається в багатьох випадках, адже кожний спеціальний термін зберігає свою специфіку, а також певний змістовний зв'язок як із основним поняттям, так і основними термінами, які є похідними від нього. У подібних випадках можна говорити про своєрідні радіусні напрями. Цей процес полягає у тому, що основне значення слова знаходиться ніби в центрі, а вторинні – розходяться подібно променям. Кожне з них технічно незалежне від іншого, проте у своїй основній загальномовній номінації може бути переведене з урахуванням головного значення. Так, основне значення іменника *body* – «головна частина», «основа чогось». Із цього основного значення розвилася велика кількість відтінків, які залежать від специфіки предмету: «корпус», «остів», «ствол», «маса» (будь-чого), «у повному складі» тощо. Прикладом подібної полісемії може бути і слово *handlin* («маніпуляція», «вміння користуватися»). Термін *handling* використовується в різних галузях і, відповідно, отримує наступні похідні значення: «передача матеріалу з одного робочого місця на друге» (внутрішньозаводський транспорт), «передача із цеху в цех» (організація виробництва), «вуглеподача» (теплотехніка). Термін *dressing* («придання потрібного вигляду») у різних галузях може використовуватися як «обрубка», «правка інструментів» (у станкобудівництві), «обтісування», «шліфовка» (у будівництві), «збагачення» (руд).

Проте труднощі перекладу можуть виникати у зв'язку із тим, що один і той же термін може мати різні значення у межах однієї спеціальності [2]. Наприклад, для гідротехніків *level* означає «рівень», «різниця рівня», «підйом», «відмітка води»: *the reduced level* (чорна відмітка); *the spirit level* (спиртовий рівень). Термін *drawing* у чорній металургії означає: «витяжка», «волочіння», «відпуск» (при термообробці) «вилучення злитків з ізложниць за допомогою стриперного крану» тощо.

Особливі труднощі перекладу викликають випадки, коли науково-технічна дефініція складається з групи слів. Ці складні словосполучення представляють собою так звані фразеологічні зрощення.

Труднощі перекладу подібних «термінів» полягають у тому, що на відміну від української мови в англійській мові

відсутні узгодження відмінків між окремими елементами фрази. Як варіант практичного прийому при перекладі таких словосполучень можна запропонувати наступне: спочатку необхідно розбити їх на окремі компоненти, потім перекласти словосполучення, починаючи з останнього зазначеного слова. Перші компоненти перекладаються родовим відмінком іменника або прикметника. Наприклад, необхідно перекласти *automobile repair plant construction project*. Зрозуміло, що слова *automobile repair plant* є зрощенням «авторемонтний завод». Їх необхідно розглядати як певну смислову одиницю. Починаючи переклад з останнього слова, отримуємо: «проект будівництва авторемонтного заводу».

При перекладі технічної літератури доводиться враховувати багатозначність термінологічно-фразеологічних зворотів.

У технічних текстах зустрічаються дієслова з позиційними прикметниками й іншими словами, які «зрослися» із даним дієсловом. В окремих випадках вони отримують різноманітні значення, які не мають нічого спільного ні один з одним, ні з самим вихідним дієсловом. Як ілюстрацію цього положення можна привести кілька технічних значень таких дієслів: *to make fast* – «прикріплити», *to make true (an engine)* – «відрегулювати» (двигун); *to get out* – «подавати вугілля або руду на гору», *to get out of step* – «випасти із синхронності».

При перекладі технічних термінів виникають певні помилки. Одне з джерел таких помилок – буквальний переклад: коли перекладачу здається, що термін цілком зрозумілий, добре знайомий, проте він уявляє його не правильно. У цьому випадку маємо типовий приклад «хибних друзів перекладача», коли слова походять від латинського або грецького слова і мають схоже звучання на всіх європейських мовах. Проте, у цьому випадку, вони повністю змінили своє значення. Наприклад, слово *signal* може перекладатися як «світлофор»; *carbonization* – «цементизація» або «коксовання»; *original* – не завжди «оригінальний», а «попередній»; *control* – не завжди «контроль», може бути і боротьба з чимось (*flood, control* – «боротьба з повінню»); *Elemental* – не елементарний, а «стихийний». Неправильний вибір технічного значення терміна

й не уміння користуватися словником є також розповсюдженим джерелом помилок.

Отже, питання про перекладі термінів зводиться, у першу чергу, до знання української термінології, що використовується у певній спеціальності, за винятком тих випадків коли в українській мові ця термінологія ще недостатньо розроблена. Тоді виникає питання: що вимагається для адекватного перекладу термінів у складних випадках, коли еквівалентний термін невідомий?

Для точного розуміння значення терміна в контексті необхідно, перш за все, уяснити для себе функцію даного слова в реченні та його зв'язок з іншими словами, потім за допомогою словника знайти головне значення слова та синтезуючи всі його «другорядні» значення, знайти відповідний контексту технічний еквівалент, який відображав би певну думку або цілісну картину. Отже, даний знайомий термін необхідно віднести до того специфічного значення, яке визначається даною ситуацією. Зрозумівши термін, необхідно знайти для нього відповідний український еквівалент. При перекладі науково-технічного тексту термін необхідно прив'язати до певної технічної галузі й використовувати термінологію, котру необхідно уточнити за відповідними джерелами. Неправильно перекласти *string* як «волокно» або «жилка», коли мова іде про електротехніку, де *string* означає «гірлянду ізоляторів»; помилкою буде й вибір перекладачем значення терміну *lightning* для опису високовольтної трансмісії як «громовий розрядник», тоді як цей термін у даному контексті означає «світіння дротів», або термін *valve* перекладає як «клапан», тоді як це – «радіолампа»; або *shovel* – як «лопата», коли необхідно перекласти «екскаватор».

Можливі випадки, коли прийнятий у технічній літературі термін слухачеві невідомий. Тому при перекладі англійської статті за певною спеціальністю, крім словника, необхідно звертатися й до спеціальної літератури з проблем даної спеціальності українською мовою.

Висновки. Отже, проблеми термінологічної полісемії при перекладі науково-технічної літератури належить до найбільш складних і найменш розроблених. У контексті сучасних науково-технічних і економічних процесів ця проблема набуває особливої актуальності й вимагає подальшого розроблення.

Список використаних джерел

1. Мирам Г.Э. Профессия : переводчик. – К.: Ника-Центр, 1999, – 160 с.
2. Пумпянский А.Л. Методические указания по чтению и переводу английской научной и технической литературы. – М., 1965.

References

1. Miram H. Profesiya perevodchik. – K. Nika-Thentr, 1999, – 160 p.
2. Pumpyanskiy A. Metodicheskie ukazaniya po chteniyu I perevodu angliyskoy nauchnoy I tekhnichskoy literatury. – M., 1965.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Шлапак Ірина Мячеславівна, асистент кафедри документознавства та інформаційної діяльності

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ, Україна, 76019
e-mail: admin@nung.edu.ua*

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Шлапак Ирина Мячеславовна, ассистент кафедры документоведения и информационной деятельности

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
ул. Карпатская, 15, г. Івано-Франковск, Украина, 76019
e-mail: admin@nung.edu.ua*

DATA ON AUTHOR

Shlapak Iryna Miacheslavivna, teaching assistant of the Document Science and Information Activity Department

*Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
15 Karpatska Street, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76019
e-mail: admin@nung.edu.ua*
